

Jerzy Dudziński

Kryzys surowcowy, paliwowy i żywnościowy lat 70. XX wieku a boom surowcowy XXI wieku : podobieństwa i różnice

Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania 33/1, 19-32

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JERZY DUDZIŃSKI*

Uniwersytet Szczeciński

KRYZYS SUROWCOWY, PALIWOWY I ŻYWNOŚCIOWY LAT 70. XX WIEKU A BOOM SUROWCOWY XXI WIEKU – PODOBIENSTWA I RÓŻNICE

Streszczenie

W artykule dokonano analizy dwóch okresów silnego wzrostu cen dóbr podstawowych, czyli tzw. kryzysu surowcowego, paliwowego i żywnościowego lat 70. XX w. oraz tzw. boomu surowcowego notowanego w XXI w. Celem artykułu była próba odpowiedzi na pytanie, w czym wyrażają się odmienności i podobieństwa między wspomnianymi okresami.

Przeprowadzona analiza wskazuje, że mimo wielu akcentowanych w literaturze podobieństw, występują także wyraźne różnice. Wiążą się one ze zdecydowanie odmiennymi warunkami funkcjonowania gospodarki światowej w obu okresach. Istotnym czynnikiem okazuje się wpływ globalizacji i finansyzacji współczesnej gospodarki, zwłaszcza dominacji sektora finansowego. Czynniki te w znacznym stopniu determinują dynamikę i relacje cen we współczesnym handlu międzynarodowym.

Słowa kluczowe: handel międzynarodowy, ceny światowe, boom surowcowy, finansyzacja

* Adres e-mail: mikmakhz@wneiz.pl.

Wprowadzenie

Silny wzrost cen surowców i żywności w handlu międzynarodowym, notowany od 2003 roku i kontynuowany (w znacznym stopniu) w obecnej dekadzie, przypomina sytuację panującą w latach 70. ubiegłego wieku. Interesujące wydaje się zbadanie przyczyn (źródeł) wspomnianych procesów oraz dokonanie analizy ich podobieństw i odmierności. Należy pamiętać bowiem o jakościowych odrębnościach warunków funkcjonowania gospodarki światowej w tak odległych przecież okresach. Formalnym wyrazem wspomnianych różnic jest już sam fakt określania procesu wzrostu cen dóbr podstawowych całkowicie przeciwstawnymi terminami: „kryzys” (lata 70. XX w.) i „boom” (XXI w.).

Celem artykułu jest próba odpowiedzi na pytania: w jakim zakresie wspomniane procesy wzrostu cen wykazują podobieństwa i odmierności oraz w czym wyraża się specyfika wpływu odmiennych w obu okresach warunków funkcjonowania gospodarki światowej.

W opracowaniu wykorzystano dostępną najnowszą literaturę przedmiotu i źródłowe materiały statystyczne, pochodzące z UNCTAD, IMF, ONZ, BIS. W pewnym stopniu oparto się także na wynikach badań własnych dotyczących ruchu cen światowych, publikowanych na przestrzeni wielu lat.

1. Kryzys surowcowy, paliwowy i żywnościowy lat 70. XX wieku

Lata 70. XX wieku to szczególnie okres rozwoju gospodarki światowej. Panującą w tym czasie sytuację określano często mianem kryzysu surowcowego, paliwowego i żywnościowego. Notowano wówczas bardzo wysoki wzrost cen dóbr podstawowych (rys. 1), traktowany jako zewnętrzny wyraz pogarszających się warunków reprodukcji gospodarki światowej (m.in. rosnące koszty ochrony środowiska i pozyskiwania surowców). Szczególnie silna zwyżka cen wystąpiła w latach 1973 i 1974 (realny wzrost odpowiednio o 23% i aż o 41% – tab. 1)¹. Wzrost cen wystąpił również pod koniec dekady – w latach 1979 i 1980 (realna zwyżka cen odpowiednio o 14% i aż o 32%). W latach 70. XX wieku łączne ceny surowców i żywności zanotowały nominalną zwyżkę – do połowy dekady o 200% i do 1981 roku aż o ponad 600% (rys. 1).

¹ Wskaźnik dynamiki cen surowców i żywności skorygowany przez zmiany wskaźnika dynamiki cen eksportowych dóbr przetworzonych UNCTAD.

Tabela 1. Dynamika światowego GDP i realnych cen surowców i żywności w handlu międzynarodowym w latach 1971–1982

Lata	Dynamika GDP	Dynamika cen realnych*
1971	4,2	–
1972	5,5	5
1973	6,5	23
1974	2,0	41
1975	0,9	–13
1976	5,1	2
1977	4,0	4
1978	4,4	–14
1979	4,0	14
1980	1,2	32
1981	1,9	9
1982	0,5	–3

* Wg siły nabywczej USD z 1970 r.

Źródło: zestawienia i obliczenia własne na podstawie: *Monthly Bulletin of Statistics* oraz *Handbook of Statistics*, UNCTAD, Nowy Jork (za odpowiednie lata).

Należy zwrócić jednak uwagę na bardzo silną inflację występującą w tym okresie w gospodarce światowej. W ujęciu realnym (w relacji do cen dóbr przetworzonych) omawiana zwyżka cen dóbr podstawowych była więc bardziej umiarkowana i wynosiła około 150% (wskaźnik cen w 1981 r. wynosił 255; 1970 = 100). W omawianym okresie bardzo wyraźnie wzrosły też nominalne ceny produktów przemysłu przetwórczego – aż o blisko 180% (wskaźnik cen w 1981 r. wynosił 278; 1970 = 100 – rys. 1).

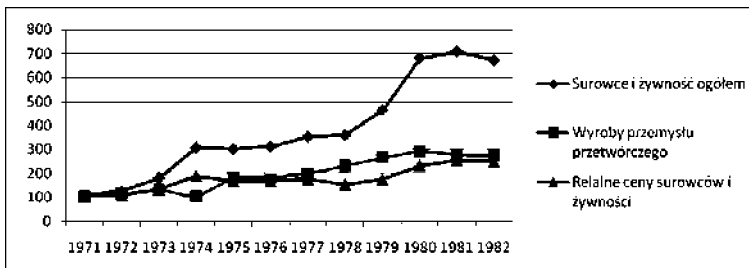
Zjawisku nominalnego i realnego wzrostu cen dóbr podstawowych w handlu międzynarodowym towarzyszyła bardzo intensywna dyskusja na temat barier i ograniczeń wzrostu gospodarczego, wyczerpywania się zasobów surowców, konieczności wzmożonej ochrony środowiska itp. Wiązała się ona niewątpliwie także z publikacją raportów tzw. Klubu Rzymskiego, dotyczących ograniczeń wzrostu gospodarczego świata (ang. *The Limits to Growth*)².

Wśród przyczyn omawianej zwyżki cen surowców i żywności można wskazać zarówno oddziaływanie czynników **popytowych** (szybki wzrost światowego GDP w okresie przedkryzysowym – tab. 1), jak i **podażowych** (zmniejszenie się zasobów surowcowych oraz malejące zapasy). Wśród tych ostatnich

² Literatura na ten temat jest bardzo obszerna, np. J. Dudziński, *Ceny rynku międzynarodowego. Tendencje i mechanizm*, Rozprawy i Studia T. (CCCLIII) 279, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1998, s. 76–83 oraz przedstawione tam pozycje.

na szczególną uwagę zasługują: embargo na ropę naftową wprowadzone przez kraje OPEC, ograniczenie światowej produkcji i zasobów surowców naturalnych oraz dramatyczny spadek połowów mączki rybnej w Peru (z 12,6 mln t do 2,3 mln t)³. Warto podkreślić, że drastyczny wzrost cen ropy naftowej miał wpływ na wyższą cenę w całym handlu międzynarodowym i przełożył się też na ceny innych dóbr (w tym podstawowych – procesy substytucji i komplementarności)⁴. Dodatkowym czynnikiem pobudzającym popyt na surowce i żywność w tym okresie była dość słaba koniunktura na rynkach finansowych i nieruchomości, stąd towary traktowano jako swoistą (bardziej atrakcyjną) formę zabezpieczenia wartości (ang. „safe” store of value)⁵. Warto także zauważyć, że rynki finansowe były w tym czasie względnie słabo rozwinięte, zwłaszcza w porównaniu do obecnej sytuacji (finansyzacja gospodarki). Wystarczy przypomnieć, że relacja całkowitych obrotów rynków finansowych USA do PKB tego kraju w 1970 roku wyniosła 2,65, podczas gdy w 2000 roku – już 51,8⁶.

Rysunek 1. Dynamika cen w handlu międzynarodowym w latach 1971–1982
(1970 = 100)

Źródło: jak pod tab. 1.

Na szczególną uwagę zasługuje znaczne podobieństwo przebiegu omawianych procesów z wcześniejszą wyższą cen surowców i żywności, notowaną na początku lat 50. XX wieku (tab. 2). Wyraża się ono w wydatnym przyspiesze-

³ Por. M. Radetzki, *The anatomy of three commodity booms*, „Resources Policy” 2006, nr 31, s. 59–60.

⁴ Ruch cen oddziaływał też w różnym stopniu na gospodarki poszczególnych krajów. Por. N. Spatafora, I. Tytell, *Commodity Terms of Trade: The History of Booms and Busts*, „INF Working Paper” nr 09/205, IMT, wrzesień 2009, s. 18–32.

⁵ Ibidem, s. 60.

⁶ Por. J. Żyżyński, *Neoliberalizm – ślepa uliczka globalizacji*, w: *Stabilizacja, kryzys i co dalej?*, red. G. Kołodko, Poltex, Warszawa 2010, s. 29.

niu tempa wzrostu światowego GDP w okresie przed wzrostem cen (lata 1950–1951 i podobnie okres 1972–1973) oraz silnym osłabieniu dynamiki GDP (i produkcji przemysłowej) po szoku cenowym. Warto podkreślić, że wyższa cen w latach 50. XX wieku (i podobnie w 70. XX w.) miała również przyczyny w sferze ograniczeń podaży (wojna koreańska).

Tabela 2. Dynamika GDP, produkcji przemysłowej oraz *unit value* w eksporcie dóbr przetworzonych w latach 1949–1952 (%)

Wyszczególnienie	1949	1950	1951	1952
GDP	2,6	9,2	7,2	2,1
Produkcja przemysłowa	-0,3	8,1	9,3	3,2
<i>Unit value export</i>	-3,5	-12,1	15,2	4,9

Źródło: M. Radetzki, *The anatomy of three...*, s. 58.

Analiza danych zawartych w tabeli 1 (dotyczących lat 70. XX w.) wskazuje na występującą w tym czasie bardzo ścisłą obustronną zależność między ruchem cen światowych surowców i żywności oraz tempem wzrostu światowego GDP. Wysoka dynamika GDP w latach 1971–1973 była niewątpliwie jedną z przyczyn wzrostu cen w latach 1973–1974. Silna wyżka cen dóbr podstawowych, notowana w tych latach, przyczyniła się z kolei do spadku tempa GDP – do 2,0% w 1974 roku i do zaledwie 0,9% w 1975 roku. Spadek cen w 1975 roku (realnie aż o 13%) wiązał się – przynajmniej w pewnym zakresie – ze wzrostem światowego GDP w 1976 roku aż o 5,1%. Silna wyżka cen w latach 1979–1980 była z kolei niewątpliwie jedną z przyczyn wydatnego osłabienia dynamiki światowego GDP w latach 1980–1982.

Uogólniając, można zatem stwierdzić, że podstawowych źródeł silnego wzrostu cen dóbr podstawowych w latach 70. XX wieku (podobnie jak w latach 50. XX wieku) należy szukać w sektorze **realnej gospodarki** (relacje popytowo-podażowe). W tym okresie sektor finansowy był niewspółmiernie słabiej rozwinięty niż obecnie. Perturbacje walutowo-finansowe były natomiast przyczyną pojawienia się względnie nowego zjawiska, określanego mianem stagflacji, polegającego na wzroście cen w warunkach stagnacji (czy wręcz spadku) wielkości produkcji.

2. Ruch cen w latach 80. i 90. XX wieku

Tendencje cenowe w latach 80. i 90. XX wieku są stosunkowo mało znane i słabo eksponowane w literaturze światowej, być może z powodu braku tak spektakularnych wzrostów cen, jakie obserwowano w latach 70. i 50 XX wieku. Wydaje się jednak, że znajomość tych tendencji może być przydatna dla zrozumienia przyczyn i istoty zmian cenowych w XXI w.

W odniesieniu do ruchu cen, obie dekady charakteryzują się dość dużym podobieństwem, wyrażającym się we względnie **umiarkowanej dynamice** wzrostu cen (a nawet kilkuletnich okresach bezwzględnego nominalnego ich spadku w obu podstawowych grupach towarowych). Jednocześnie można było zaobserwować w znacznej mierze powrót do relacji cen notowanych przed latami 70. XX wieku, a więc do tradycyjnego procesu rozwierania się nożyc cen na niekorzyść dóbr podstawowych, łączącego się z relatywnie szybszym wzrostem cen dóbr przetworzonych⁷.

Ważnym czynnikiem determinującym pojawienie się wspomnianych tendencji cenowych było wprowadzenie przez największe kraje rozwinięte gospodarczo, w tym także USA, restrykcyjnej polityki monetarnej. Wzmocnieniem kursu USD można także tłumaczyć bezwzględny spadek cen, notowany w pierwszej połowie lat 80. i drugiej lat 90. XX wieku.

Pierwszym z zapoczątkowanych w tym okresie istotnych zjawisk o charakterze strukturalnym była rosnąca rola krajów rozwijających się o względnie niskich kosztach produkcji, w szybkim tempie zwiększających eksport dóbr przetworzonych (udział krajów nowo uprzemysłowionych w łącznym światowym eksporcie wzrósł z około 8% w 1980 roku do około 22% w 2000 roku; coraz większą rolę w światowym wywozie zaczęła także odgrywać ekspansja eksportowa Chin⁸). Oznaczało to pojawienie się tendencji w kierunku relatywnej obniżki cen dóbr przetworzonych w handlu światowym, która w coraz większym stopniu oddziaływała na tempo wzrostu cen w całej gospodarce światowej (tzw. „inflacja światowa”). Jak wiadomo, produkty przemysłu przetwórczego dominują w łącznym handlu światowym z udziałem wynoszącym

⁷ Szerzej J. Dudziński, *Ceny rynku międzynarodowego lat osiemdziesiątych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1989, nr 5; *Kurs walutowy USD a kierunki zmian cen w handlu międzynarodowym*, „Bank i Kredyt” 2000, nr 1–2.

⁸ Analizę tego procesu przedstawiam w opracowaniu: J. Dudziński, *Nowe zjawiska w ruchu cen handlu międzynarodowego*, „Bank i Kredyt” 2004, nr 4.

około 70%. Warto odnotować, że w drugiej połowie lat 90. XX wieku obserwowano relatywnie szybszy wzrost cen wyrobów podstawowych, czyli proces zwierania się nożyc cen⁹.

Drugim istotnym zjawiskiem, które z coraz większą siłą zaczęło się uwiadczać w tym okresie, było rozluźnienie obserwowanego wcześniej związku ruchu cen surowców i żywności z koniunkturą gospodarczą (tempo GDP czy produkcji przemysłowej krajów uprzemysłowionych). Coraz większy wpływ zaczęły natomiast wywierać czynniki pieniężne (relacje kursowe, postępujący proces finansyzacji gospodarki). W efekcie oddziaływania tych zjawisk, ceny w handlu międzynarodowym wykazywały przez okres kilku lat nawet bezwzględny nominalny spadek (okres wzmocnienia USD) przy relatywnie korzystnej koniunkturze gospodarki światowej, co wzbudzało dyskusje w środowisku naukowym i praktyków gospodarczych¹⁰. Jak wynika z przeprowadzonych badań, ruch cen w handlu międzynarodowym w latach 90. XX wieku był bardzo silnie skorelowany z kształtowaniem się relacji kursowych USD do SDR (współczynnik korelacji aż 0,94) i znacznie słabiej z wielkością produkcji przemysłowej krajów OECD (tylko 0,37)¹¹.

3. Boom surowcowy w XXI wieku

Zasygnalizowane wyżej zjawiska o charakterze strukturalnym uwidoczniły się z jeszcze większą siłą w XXI wieku. Wspomnianą wcześniej rosnącą rolę krajów rozwijających się w światowym eksporcie można uznać za jedną z istotniejszych cech współczesnej gospodarki światowej i zarazem wyraz procesu jej **globalizacji**. Udział krajów rozwijających się w eksporcie światowym wzrósł z 32% w 2000 roku do 43% w 2011 roku, a Chin z 3,9% do ponad 10%. Ukazane zjawisko wzmocniło wskazaną wcześniej tendencję w kierunku osłabienia tempa wzrostu cen dóbr przetworzonych i dynamiki łącznego wskaźnika cen w handlu międzynarodowym. Zostało ono bardzo szeroko omówione w literaturze, także polskiej, zatem nie wydaje się celowe wnikliwie przedstawianie go w tym artykule.

⁹ Por. ibidem, s. 75.

¹⁰ Por. J. Dudziński, *W kwestii spadku cen w handlu międzynarodowym*, „Nowe Życie Gospodarcze” 1999, nr 13.

¹¹ Por. J. Dudziński, *Kurs walutowy...*, s. 33.

Rozluźnienie związku ruchu cen z koniunkturą gospodarki można natomiast wiązać z nasilającym się procesem tzw. **finansyzacji gospodarki**. Zjawisko to doczekało się bardzo obszernej literatury, a jego skutki dotyczyły całej gospodarki światowej, więc także ruchu cen w handlu międzynarodowym. Finansyzację gospodarki uznaje się powszechnie za podstawę wybuchu światowego kryzysu finansowego, a następnie gospodarczego. Jej istotę można sprowadzić do następujących kwestii:

- sektor finansowy dominuje w całym życiu gospodarczym,
- dynamicznie wzrasta rola rynków finansowych i całej sfery finansów,
- skala operacji finansowych jest olbrzymia, przekraczająca obiektywne potrzeby gospodarcze,
- następuje autonomizacja systemu finansowego i zmiana jego roli z zabezpieczającej na spekulacyjną,
- usługi finansowe stają się kluczowym sektorem gospodarki, mają istotny i rosnący udział w PKB, będąc ważnym źródłem miejsc pracy¹².

Już od dawna wzorcowy wręcz proces finansyzacji można było obserwować w gospodarce USA. Według szacunków J. Żyżyńskiego, w USA w okresie 1956–2000 PKB wzrósł 23 razy, a obroty na rynkach finansowych – prawie tysiąckrotnie (952 razy). Efekty finansyzacji szczególnie dynamicznie uwidaczniały się po 1980 roku. O ile w latach 60. i 70. XX wieku obroty finansowe przekraczały PKB od kilkudziesięciu procent do 250%, to w 1980 roku – już ponad sześciokrotnie, a w 2000 roku – ponad 50-krotnie. W latach 50. XX wieku PKB stanowił blisko 80% wielkości obrotów finansowych, zaś w 2000 roku – już tylko niecałe 2%¹³.

Wartość tzw. „aktywów towarowych” obejmujących różne ich formy (zarówno wg produktów finansowych, jak i poszczególnych grup towarowych) można uznać za najlepsze odzwierciedlenie skali zaangażowania inwestorów finansowych na rynkach towarowych. W latach 2001–2012 wartość *commodity investment – assets under management* (CIAUM) wzrosła ponad **50-krotnie**, osiągając w styczniu 2012 roku wartość 419 mld USD¹⁴. Udział inwestorów

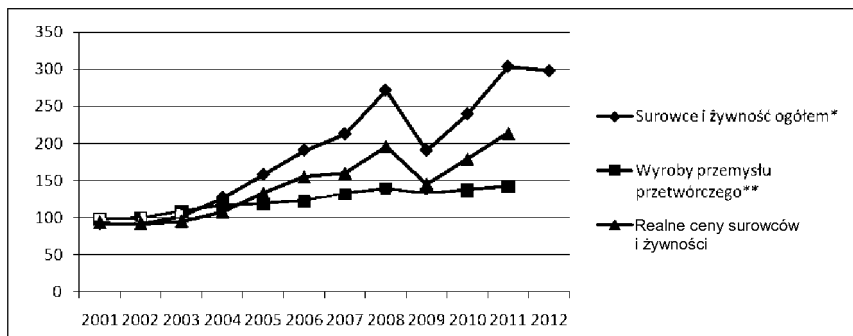
¹² Por. np. M. Ratajczak, *Finansyzacja gospodarki*, „Ekonomista” 2012, nr 3; J. Dudziński, *The Current Economic Paradigm in the Light of Financialisation*, „Folia Oeconomica Stetinensia” 2011, nr 1.

¹³ Por. J. Żyżyński, *Neoliberalizm – ślepa uliczka...*, s. 28.

¹⁴ *The Commodity Investor* (za odpowiednie lata).

finansowych w obrotach na rynkach terminowych szacowany jest obecnie na około 85%¹⁵.

Rysunek 2. Dynamika nominalnych i realnych cen surowców i żywności w handlu międzynarodowym w latach 2001–2011 (2000 = 100)

* Wskaźnik cen IMF.

** Wskaźnik cen UNCTAD w eksporcie krajów rozwiniętych gospodarczo.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Handbook of Statistics...*, (za odpowiednie lata).

Wskazane wyżej procesy globalizacji i finansyzacji gospodarki można uznać za strukturalną przyczynę bardzo szybkiego wzrostu cen surowców i żywności, często określanego w literaturze boorem surowcowym. Jest wysoce charakterystyczne i wymaga podkreślenia, że wspomnianą bardzo silną zwyżkę cen dóbr podstawowych notowano w warunkach **umiarkowanego tempa** wzrostu cen dóbr przetworzonych („inflacji światowej”). W tym aspekcie sytuacja panująca w XXI wieku wyraźnie odbiega od występującej w latach 70. ubiegłego wieku, kiedy to ceny wyrobów przemysłu przetwórczego też bardzo silnie wzrosły. Drugą zasadniczą różnicą między zwyżką cen dóbr podstawowych w latach 70. XX wieku i notowaną w XXI wieku była znacznie **większa trwałość** stałego wzrostu cen analizowanych towarów (rys. 2). Ceny te rosły nieprzerwanie od 2003 roku do lipca 2008 roku, a więc przez okres sześciu lat, podczas gdy w latach 70. XX wieku występowały raczej krótkookresowe silne wzrosty cen w poszczególnych latach (zwłaszcza w latach 1973 i 1974 oraz 1979–1981), po których notowano okresy stabilizacji lub nawet spadku cen (tab. 1 i 3 oraz rys. 1 i 2).

¹⁵ Por. *Don't Blame the Physical Markets: Financialization is the Root Cause of Oil and Commodity Price Volatility*, „UNCTAD Policy Brief” 2012, nr 25, s. 2.

Tabela 3. Dynamika światowego GDP i realnych cen surowców i żywności w handlu międzynarodowym w latach 2003–2011 (%)

Lata	Dynamika GDP	Dynamika realnych cen surowców i żywności*
2003	2,7	2
2004	4,0	15
2005	3,5	22
2006	4,1	17
2007	4,0	3
2008	1,4	22
2009	-2,3	-26
2010	4,0	23
2011	2,7	20

* Według siły nabywczej USD z 2000 r.

Źródło: zestawienia, obliczenia i szacunki własne na podstawie: *Handbook of Statistics...*, (za odpowiednie lata); www.imf.org/external/np/res/commod/Table1/pdf.

Po trzecie i może najistotniejsze, w XXI wieku w wyniku oddziaływania wyżej wspomnianych czynników związanych z globalizacją (zwłaszcza finansyzacji gospodarki) wystąpiła swoista autonomizacja sektora finansowego i jego **oderwanie od sektora realnego**. Z jednej strony uwidoczniło się to w braku reakcji gospodarki światowej (dynamika GDP) na stałe i silne wyższe cen surowców i żywności (np. po wydatnej wyższości cen aż o 22% w ujęciu realnym w 2005 roku dynamika światowego GDP w 2006 roku jeszcze wzrosła – z 3,5% do 4,1% w 2006 roku). Względnie słaba realna wyższość cen w 2007 roku (zaledwie o 3%) nie wywołała z kolei pozytywnego efektu w dynamice GDP, kształtującej się pod wpływem zmian wywołanych kryzysem finansowym (spadek cen aktywów i światowego GDP). Wystąpiła w tym względzie bardzo duża różnica w stosunku do sytuacji panującej w latach 70. (jak i 50.) XX wieku, kiedy notowano proces wzajemnej zależności między tempem i kierunkami zmian cen i światowego GDP.

Z drugiej strony ruch cen surowców i żywności (jako kategorii aktywów finansowych w warunkach finansyzacji) wykazywał ścisły **związek z cenami innych aktywów** (akcje, obligacje, nieruchomości). Gwałtowny spadek cen w 2008 roku, na skalę wcześniej niespotykaną (bowiem aż o 26% w ujęciu realnym w skali roku), należy zatem traktować bardziej jako skutek kryzysu finansowego (wycofywanie środków z rynków finansowych) niż słabszej koniunktury gospodarki światowej. Należy w tym kontekście zwrócić uwagę na fakt, że w 2008 roku GDP w krajach rozwijających się wzrósł aż o około 5%,

a w 2009 roku – o ok. 2,5%. Najlepszym wyrazem i jednocześnie potwierdzeniem wcześniejszych wniosków jest ruch cen ropy naftowej, a więc towaru bardzo podatnego na działalność o charakterze spekulacyjnym. Jak już wspomniano, w okresie szczytowej koniunktury na rynku finansowym (lipiec 2008 r.) jej cena wzrosła pięciokrotnie w porównaniu do poziomu z 2002 roku, by w okresie kryzysu finansowego spaść aż o około 70% (zaledwie w ciągu pół roku – do lutego 2009 r.). Trudno więc w tych warunkach mówić o oddziaływaniu tradycyjnie rozumianych relacji popytowo-podażowych na rynku ropy naftowej jako determinanty ruchu cen tego towaru (podobnie zresztą jak innych towarów surowcowo-rolnych, traktowanych przez inwestorów finansowych jako „aktywa finansowe”). Ceny towarów stanowiących przedmiot działalności inwestorów finansowych zmieniały się natomiast tak jak ceny aktywów (akcje, obligacje, nieruchomości).

Należy zauważyć, że oprócz finansyzacji rynków towarowych istotnym czynnikiem był wpływ silnego i względnie trwałego popytu na surowce i żywność ze strony Chin i innych *emerging markets*. Kraje te wpływały kompensująco na wahania GDP w skali całej gospodarki światowej. Przykładowo w 2007 roku, a więc na początku światowego kryzysu finansowego, poziom GDP w krajach przemysłowych obniżył się już bezwzględnie, a dynamika światowego GDP dzięki *emerging markets* była jeszcze wyraźnie dodatnia (1,4% – tab. 3). Czynniki te nie oddziaływał oczywiście z taką siłą w latach 70. XX wieku, w tym czasie bowiem rola krajów rozwijających się w gospodarce światowej była niewspółmiernie mniejsza (w 1970 r. ich udział w eksporcie światowym wyniósł 19,2%, a w 2011 r. – około 40%)¹⁶.

Po czwarte, interesujące jest także, że o ile w latach 70. XX wieku wzrost cen surowców i żywności w ujęciu nominalnym był bardzo wysoki (w latach 1971–1981 ponad siedmiokrotny), to jednak – z uwagi na bardzo znaczne w tym czasie tempo inflacji – w ujęciu realnym był stosunkowo bardziej umiarkowany, niż się na ogół sądzi. Co ciekawsze, był on zbliżony do występującego w okresie boomu XXI wieku. Realny wzrost cen surowców i żywności w latach 1971–1981 wyniósł bowiem 155 (wskaźnik 255; 1970 = 100), a w latach

¹⁶ Por. www.unctad.org/en/Pages/Statistics.aspx; I. Coxhead, S. Jayasuirra, *The rise of China and India and commodity boom: economic and environmental implications for low – income countries*, <http://www.aae.wisc.edu/coxhead/papers/GDN/GDN-8.pdf>; por. T. Helbing, V. Mercer-Blackman, K. Cheng, *Commodity Boom. Riding a Wave*, „Finance and Development” 2008, marzec, s. 10–13.

2001–2011 – 105 (wskaźnik 205; 2000 = 100). Dokładniejsza analiza wskazuje jednak, że w pierwszym okresie boomu surowcowego XXI wieku (7–8 lat) realny wzrost cen dóbr podstawowych był nawet wyższy (wzrost w latach 2001–2008 wyniósł bowiem aż 96 %¹⁷, podczas gdy w latach 1971–1977 – tylko 77%; rys. 1 i 2). Należy pamiętać bowiem, że w tym ostatnim okresie notowano jeszcze silne wzrosty cen dóbr podstawowych w latach 1979 i 1980, zaś spadki cen występujące w latach 1975 i 1978 były znacznie łagodniejsze w porównaniu do zanotowanych w 2008 roku (tab. 1 i 3).

Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonej analizy należy stwierdzić, że dwa dość często ostatnio porównywane okresy bardzo wydatnego wzrostu cen surowców i żywności – tzw. kryzys surowcowy, paliwowy i żywnościowy lat 70. XX wieku oraz boom surowcowy XXI wieku – mimo wielu podobieństw, wykazują także dość znaczne różnice w wymiarze ilościowym, a także odrębności o charakterze jakościowym. Te ostatnie dotyczą zwłaszcza wewnętrznej natury (istoty) oraz przyczyn wywołujących silny i trwały wzrost cen dóbr podstawowych. W latach 70. XX wieku zasadnicze źródła wzrostu cen wiązały się ze strukturalnymi niedostosowaniami w sferze realnej (relacje popytowo-podażowe, czyli pogarszanie się warunków reprodukcji w skali gospodarki światowej, często wówczas określane mianem „naturalnych barier wzrostu gospodarczego”). Relacje popytowo-podażowe determinowały także wzrost cen, obserwowany na początku lat 50. XX wieku.

W XXI wieku na wzrost cen surowców i żywności w znacznym stopniu oddziaływała **finansyzacja** współczesnej gospodarki, wyrażająca się między innymi w przekształceniu towarów w swoiste aktywa finansowe, na które popyt zgłaszają także inwestorzy finansowi. Istotne były też inne konsekwencje **procesu globalizacji**, zwłaszcza ekspansja eksportowa krajów rozwijających się.

Ukazane wyżej jakościowe odmienności podstaw ruchu cen w obu analizowanych okresach pozwalają także wyjaśnić różnice w stosowanym zwyczajowo nazewnictwie. W latach 70. XX wieku dominowała swoista „filozofia

¹⁷ Stąd też w literaturze zwraca się uwagę, że był to najsilniejszy wzrost cen we współczesnej historii; por. P. Conceicao, H. Marone, *Characterizing the 21 st Century First Commodity Boom: Drivers and Impact*, AUNDP ODS Working Papers, Nowy Jork, październik 2008, s. 2.

producenta”, dla którego wzrost cen wynikający z ograniczeń podażowych i rosnących kosztów ochrony środowiska oraz badań geologicznych to wyraz **kryzysu** surowcowego, paliwowego i żywnościowego. W XXI wieku widoczna jest z kolei dominacja „filozofii inwestora finansowego” i prymat rynków finansowych. W myśl tej filozofii wzrost cen aktywów (a zalicza się do nich również towary surowcowo-rolne), czyli **boom** surowcowy to wyraz korzystnych warunków gospodarowania. Wzrost cen świadczy bowiem o trafności podjętych decyzji inwestycyjnych, oznaczających możliwość realizacji zysków.

Literatura

- Conceicao P., H. Marone, *Characterizing the 21 st Century First Commodity Boom: Drivers and Impact*, AUNDP ODS Working Papers, Nowy Jork, październik 2008.
- Coxhead I., Jayasaira S., *The rise of China and India and commodity boom: economic and environmental implications for low – income countries*, <http://www.aae.wisc.edu/coxhead/papers/GDN/GDN-8.pdf>.
- Don't Blame The Fisical Markets: Financialization is the root cause of oil and commodity price volatility*, „UNCTAD Policy Brief” 2012, nr 25.
- Dudziński J., *Ceny rynku międzynarodowego lat osiemdziesiątych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1989, nr 5.
- Dudziński J. *Ceny rynku międzynarodowego. Tendencje i mechanizm*, Rozprawy i Studia T. (CCCLIII) 279, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1998.
- Dudziński J., *Kurs walutowy USD a kierunki zmian cen w handlu międzynarodowym*, „Bank i Kredyt” 2000, nr 1–2.
- Dudziński J., *Nowe zjawiska w ruchu cen handlu międzynarodowego*, „Bank i Kredyt” 2004, nr 4.
- Dudziński J., *The Current Economic Paradigm in the Light of Financialisation*, „Folia Oeconomica Stetinensia” 2011, nr 1.
- Dudziński J., *W kwestii spadku cen w handlu międzynarodowym*, „Nowe Życie Gospodarcze” 1999, nr 13.
- Handbook of Statistics*, UNCTAD, Nowy Jork (za odpowiednie lata).
- Helbing T., Mercer-Blackman V., Cheng K., *Commodity Boom. Riding a Wave*, „Finance and Development” 2008, marzec.
- Monthly Bulletin of Statistics* (za odpowiednie lata).
- Radetzki M., *The anatomy of three commodity booms*, „Resources Policy” 2006, nr 31.

Ratajczak M., *Finansyzacja gospodarki*, „*Ekonomista*” 2012, nr 3.

Spatafora N., Tytell I., *Commodity Terms of Trade: The History of Booms and Busts*, „INF Working Paper” nr 09/205, wrzesień 2009.

The Commodity Investor (za odpowiednie lata).

www.imf.org/external/np/res/commod/Table1/pdf.

www.unctad.org/en/Pages/Statistics.aspx.

Żyżyński J., *Neoliberalizm – ślepa uliczka globalizacji*, w: *Stabilizacja, kryzys i co dalej?*, red. G. Kołodko, Poltex, Warszawa 2010.

PRIMARY COMMODITY CRISIS OF THE MID-1970S AND THE COMMODITY BOOM OF THE 21ST CENTURY – COMPARISON AND CONTRAST

Summary

The paper provides an analysis of two periods of surges in commodity prices – i.e. the so-called primary commodity crisis of the mid-1970s and the commodity boom of the 21st century – and attempts to identify the similarities and differences between the two periods.

The analysis indicates that despite the many similarities emphasised in the literature on the subject, there are also evident differences between those periods. These differences originate in the entirely different conditions in the world economy. It is the impact of globalisation and financialization observed in the global economy, and the importance of the financial sector in particular, which are the crucial factors. They determine to a significant extent the dynamics of prices as well as price relations observed in contemporary international trade.

Keywords: international trade, prices, commodity boom, financialization

Translated by Joanna Bajera